

FORTIFICAȚIA DIN A DOUA EPOCĂ A FIERULUI DE LA SEBIȘ (JUD. BISTRIȚA-NĂSĂUD)

DINU IOAN BERETEU

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
dinu_bereteu@yahoo.com

Cuvinte cheie: Piemontul Călimanului, fortificații, prima jumătate a sec. II a.Chr., daci, celți, bastarni

Keywords: Căliman Piedmont, fortifications, first half of the 2nd century BC, Dacians, Celts, Bastarnians

Cu ocazia unei cercetări de suprafață la nord de satul Sebiș (jud. Bistrița-Năsăud) a fost identificată o fortificație necunoscută din a doua epocă a fierului, de tip promontoriu barat, la extremitatea vestică a Dealului Feții, databilă în prima jumătate a sec. II a.Chr. Tot în Piemontul Călimanului se cunosc alte două fortificații contemporane, la Dumitrița și Ardan, la care se adaugă cea de la Monor, a cărei datare este mai puțin sigură. Aceste fortificații formează împreună o linie defensivă orientată cel mai probabil împotriva incursiunilor peste Carpații Orientali ale bastarnilor din nordul Moldovei. Extensia acestei linii de fortificații spre nord până la râul Bistrița, prin alte trei puncte posibil contemporane, este deocamdată foarte problematică. Pătrunderea unor grupuri de războinici bastarni din nordul Moldovei în Transilvania în prima jumătate a sec. II a.Chr. este o problemă arheologică recentă, departe de a fi rezolvată. Prezența bastarnă în Transilvania se rezumă la câteva fragmente ceramice de factură bastarnă descoperite în așezările de la Morești și Șeușa, ambele situate pe râul Mureș. Am adus în discuție și tezaurile monetare din prima jumătate a sec. II a.Chr. descoperite în nord-estul Transilvaniei, posibil îngropate din cauza raidurilor bastarne. Acest scenariu arheologic poate fi compatibil cu textul lui Pompeius Trogus, transmis prin Iustinus, despre conflictele dintre dacii regelui Oroles și bastarni.

În urma unei cercetări de teren din data de 7 ianuarie 2014, o zi neobișnuit de caldă pentru acea perioadă a anului, am descoperit o fortificație de pământ care barează extremitatea vestică a Dealului Feții, situat la nord de satul Sebiș (com. Șieuț, jud. Bistrița-Năsăud), în Piemontul Călimanului. Cercetarea a fost prilejuită de observarea unor imagini satelitare care indicau destul de clar existența acestei fortificații (**Fig. 1**).

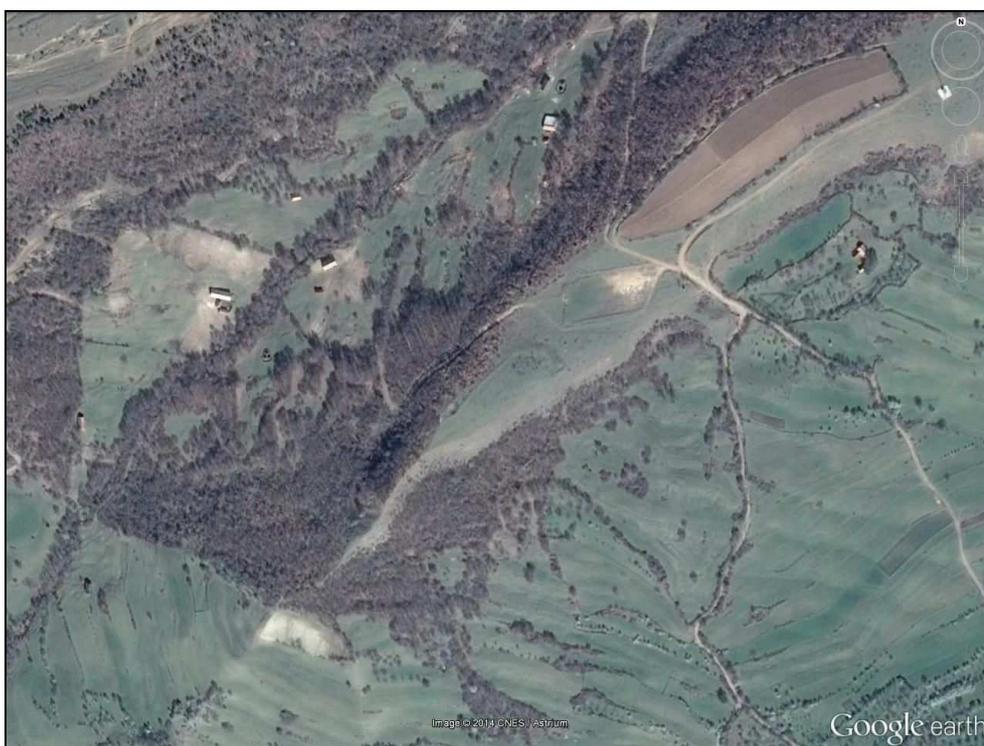
Dealul Feții este încadrat la sud de Valea Sebișului (denumită în aval Șieu) și la nord de Valea Rece sau Recele, primul afluent abundent de dreapta al Văii Sebișului. Promontoriul respectiv este un picior montan lung de câțiva km, ce coboară spre sud-vest dinspre vârful Poiana Tomii (1470 m), între văile amintite. Doar partea sa vestică (**Pl. I/1**), situată deasupra zonei numite Fața, se numește Dealul Feții.

Ștefan Dănilă semnală vag, între altele, o cetate la Sebiș¹, fără a indica toponimul sub care era cunoscută de localnici. Câteva date lămuritoare privind localizarea acelei fortificații ne sunt oferite însă în remarcabilul studiu de toponimie,

---

¹ Dănilă 1975, p. 292.

dedicat de Eugen Janitsek satelor din valea superioară a râului Șieu, în care, la sud de satul Sebiș, a fost semnalat *Dealul Horodiștii*, un „deal elipsoidal cu vârful netezit”, pe care „se văd urme de întărituri”, iar „în jur se pot găsi urme de ceramică”². Același cercetător afirmă într-o notă de subsol că muzeul din Bistrița ar fi urmat să efectueze săpături în acest punct, la fel și într-un alt loc, denumit de asemenea *Horodiște*, dar situat pe teritoriul satului Ruștior³. Pe de altă parte, faptul că Ș. Dănilă nu mai amintește ulterior deloc, nici măcar în repertoriul arheologic al județului Bistrița-Năsăud (mss.), de respectiva cetate de la Sebiș, arată că semnalarea s-a bazat doar pe toponimul respectiv, de origine ucraineană, posibil preluat chiar din studiul lui E. Janitsek. Prin urmare, fortificația de pe *Dealul Feții* nu pare să fi fost deloc cunoscută lui Ș. Dănilă și nici chiar lui E. Janitsek, ci eventual doar sătenilor.

Fig. 1. Sebiș – *Dealul Feții*, vedere aeriană (după Google earth) (Accesat: 23.09.2016)

Extremitatea vestică a *Dealului Feții* este separată de restul dealului printr-o alveolare naturală, formând un platou pretabil ridicării unei fortificații de tip promontoriu barat. Valul de pământ (**Fig. 2**), de formă ușor arcuită, este clar vizibil pe teren. Acesta pare să fi fost ridicat cu pământul excavat atât din fața sa, cât și din spate,

² Janitsek 1969, p. 134, nr. 36; vezi și la p. 129, nr. 38. Vârful respectiv pare într-adevăr, de la distanță, netezit de mâna omului. Micul platou și pantele sale sunt complet acoperite de iarbă, iar pe arăturile din jur nu am observat decât cioburi moderne, aduse din sat odată cu îngrășământul natural. Nu am putut observa nici acele urme de întărituri menționate.

³ Janitsek 1969, p. 129, nota 35. Fortificația de la Ruștior – *La Scoruș*, datată de Ș. Dănilă cu probabilitate în epoca dacică, pe baza unei săbii în realitate medievală (Dănilă 1972, p. 100-101), poate fi datată cu siguranță în perioada medievală, chiar și doar prin aspectului fortificației, neputând fi considerată în nici un caz dacică, la fel ca sabia respectivă, iar punctul exact se numește de fapt *Cetățuia* (vezi Janitsek 1969, p. 127, nr. 2).

într-o manieră asemănătoare fortificației de la Monor – *Cetate*⁴, aflată în apropiere. Valul de pământ se păstrează destul de bine pe aproape toată lungimea sa, mai puțin în partea vestică, unde este mai aplatizat, fiind afectat și la extremitatea opusă de o groapă în care se poate observa că valul conține multă piatră (**Pl. I/2**), dar asta și din cauză că solul este în general aici foarte pietros, sătenii fiind nevoiți să adune pietrele la marginea arăturilor de pe deal, formând mici „ziduri” de piatră. Nu se poate exclude posibilitatea ca valul de pământ să fi fost ridicat peste un miez inițial din pietre mai mari. Faptul că valul s-a păstrat atât de bine în înălțime se datorează tocmai pietrelor de mari dimensiuni din structura sa.

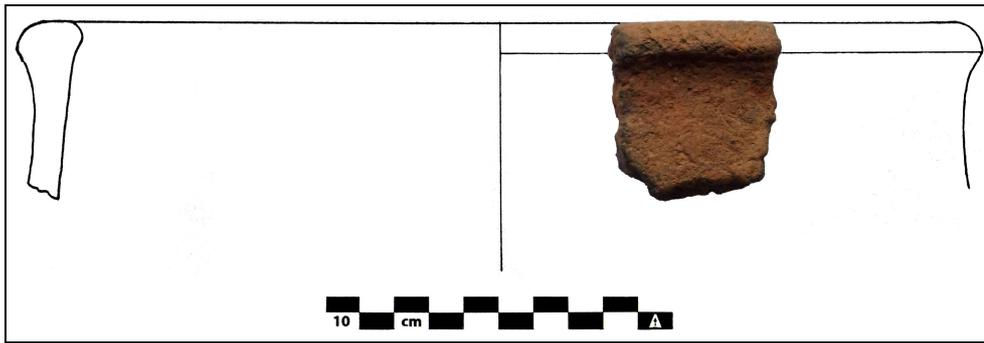

Fig. 2. Fortificația de pe Dealul Feții (Foto: D. I. Bereteu)

Platoul fortificat măsoară aproximativ 145 m lungime, iar lățimea maximă este de cca. 33 m. Acesta se îngustează treptat spre sud-vest, deci spre șaua strâmtă și mai puțin abruptă numită *Custurice*, ce coboară înspre *Gura Recelui*. Pantele de nord-vest și de sud-est ale platoului sunt foarte abrupte, prezentând o energie de nivel accentuată, astfel încât accesul pe platou se poate face doar dinspre sud-vest, pe șaua respectivă, sau dinspre nord-est, unde acesta a fost barat de elementele de fortificație. Pe marginea vestică a platoului se află o groapă adâncă (**Pl. II/1**), în formă de pâlnie, cu diametrul gurii de cca. 9 m, numită (după indicațiile unui cioban bătrân) *Ciurgău Tâlhărilor*. E. Janitsek încearcă să lămurească denumirea invocând relatarea unui sătean, care spunea că „odinioară aci se ascundeau tâlharii, fiindcă acest izvor era înconjurat de o pădure mare”⁵. Dacă groapa respectivă este contemporană cu utilizarea fortificației, atunci ar putea reprezenta cisterna acesteia.

⁴ Dănilă 1972, p. 97.

⁵ Janitsek 1969, p. 133, nr. 20.

Fig. 3. Fragment ceramic de la Sebiș – Dealul Feții (Desen și foto: D. I. Bereteu)

Aproximativ în centrul platoului se poate distinge o bombare a solului (**Pl. II/2**), destul de slab vizibilă, care ascunde probabil ruinele unei construcții de suprafață sau ușor adâncite în pământ. În dreptul ei, pe primii metri ai pantei abrupte dinspre est, am aflat câteva fragmente ceramice, scurse evident de pe platou. Cu o singură excepție, acestea sunt lucrate cu mâna, dintr-o pastă relativ fină. Un singur fragment, de mici dimensiuni, subțire și puternic rulat, de culoare cenușiu-gălbuie, pare să fi fost lucrat la roată. Se remarcă un singur fragment tipic, lucrat cu mâna, din buza bombată și ușor aplatizată a unui vas cu profil aproape drept, de culoare brun-roșiatică (**Fig. 3**). Vasul respectiv a fost ars în condiții oxidante, însă incomplet, așa cum arată miezul de culoare neagră. Fragmentul poate fi datat cu destulă certitudine în a doua epocă a fierului, mai exact în etapa La Tène-ului mijlociu. Așa-numitele vase cu profil aproape drept, destinate cu precădere preparării hranei, sunt extrem de numeroase în așezările autohtone din La Tène-ul mijlociu transilvănean, însă în mod normal nu au buza bombată precum în cazul fragmentului de la Sebiș. Acesta își găsește însă o analogie apropiată, dar ceva mai îndepărtată în spațiu, în vasul tezaurului dacic de la Voivodeni – *Horhaje* (com. Dragu, jud. Sălaj), care a fost reconstituit parțial din fragmentele recuperate, fiind datat pe la mijlocul sec. II a.Chr.⁶ Mai pot fi invocate și alte analogii, mai apropiate în spațiu de Sebiș, atât unele mai timpurii, cât și mai târzii. Două fragmente de vase lucrate cu mâna, descoperite întâmplător de localnici în zona necropolei celtice de la Galații Bistriței – *Hrube*, au de asemenea buza lățită și aplatizată⁷, însă fără intenția imitării unei buze de *situla*. Tot la Galații Bistriței, în săpăturile din anul 1999 din așezarea dacică, au apărut alte două fragmente de vase, cu profile asemănătoare celui de la Sebiș, dar lucrate la roată, alături de fragmente de vase care imită forme celtice⁸. Se remarcă faptul că în această microregiune imitarea formelor celtice a fost mai frecventă și a continuat o bună perioadă de timp după „dispariția” celților din zonă. Bombarea buzelor unor vase de tradiție autohtonă, lucrate cu mâna, constituie o influență certă și directă dinspre olăria celtică.

În vatra satului Sebiș a fost descoperită întâmplător o spadă de tip celtic, care acum poate fi pusă în legătură directă cu această fortificație. Spada respectivă a fost descoperită întâmplător, la 1,90 m adâncime, cu ocazia săpării unei fântâni, în jurul anului 1930, în curtea casei lui Alexandru Simionca. În anul 1958 spada a fost donată de învățătorul Teodor Pașcu muzeului din Bistrița. Piesa este prost conservată, lipsindu-i cea mai mare parte a mânerului și vârful lamei, iar tășurile sunt ambele destul de

⁶ Chirilă 1968, p. 123-125, fig. 1-2.

⁷ Dănilă 1955, p. 99, pl. I/2-3.

⁸ Vaida 2001, p. 73, pl. IV/5-6.

distruse din cauza oxidării puternice⁹ sau poate și din cauza unor lovituri. Ș. Dănilă nu menționează dacă vârful și mânerul spadei au fost rupte din vechime sau de către descoperitor. Dacă admitem ca fiind reală adâncimea la care a fost descoperită spada, atunci putem exclude proveniența sa dintr-un mormânt de războinic, cu atât mai mult cu cât nu au fost descoperite atunci și alte eventuale piese de inventar funerar. În aceste condiții, o posibilă explicație ar fi aceea că spada a fost depusă în antichitate tot într-o fântână sau un puț, care ulterior s-a colmatat, această ipoteză explicând astfel și corodarea puternică a spadei. Alte posibile interpretări, precum pierderea ei în luptă sau orice alt scenariu, implică negarea adâncimii neobișnuit de mari la care se spune că a fost descoperită, însă nu poate fi exclusă o evoluție sedimentară accentuată în aria descoperirii. Faptul că spada respectivă este de factură celtică nu înseamnă neapărat că posesorul ei era un celt, ea putând să aparțină la fel de bine și unui războinic dac sau chiar unui atacator al fortificației¹⁰.

Rostul fortificației de la Sebiș, la prima vedere neobișnuit de timpurie pentru o fortificație dacică din Transilvania, poate fi conturat mai clar abia după ce trecem în revistă o serie de descoperiri mai vechi, constând în special din fortificații, dar și câteva tezaure monetare. Fortificațiile prezentate în continuare au fost descoperite de asemenea în Piemontul Călimanului și pot fi strict contemporane cu cea de la Sebiș. Distanțele dintre ele au fost calculate în linie aeriană. Tezaurile monetare aparțin unui spațiu mai larg, reprezentând întreaga zonă de nord-est a Transilvaniei.

Fortificația de la Dumitrița, din punctul *Cetate* (**Pl. III/1**), situată la nord-est de sat, a fost semnalată încă din anul 1920 de către Iulian Marțian¹¹. Un prim sondaj arheologic a fost efectuat în vara anului 1963 de Ș. Dănilă. În vara anului 1966 au fost efectuate primele săpături sistematice, conduse de Kurt Horedt și Ș. Dănilă. Cu acea ocazie au fost săpate două secțiuni, una peste elementele de fortificație din partea de sud-vest a platoului, iar alta în partea estică, unde au fost identificate urmele unor locuințe¹². Între anii 1976-1979 au fost reluate săpăturile sistematice de către Gheorghe Marinescu și Corneliu Gaiu, în urma cărora s-a putut constata că promontoriul respectiv a fost locuit și în prima epocă a fierului, iar elementele de fortificație aparțin celei de-a doua epoci a fierului. Pe baza materialelor descoperite, locuirea La Tène a fost datată inițial pe parcursul sec. IV-III a.Chr., fiind descoperită însă și o monedă de argint, imitație după cele ale lui Alexandru cel Mare¹³, se pare de tip combinat¹⁴. Tetradrahmele de acest tip au fost emise însă în jurul anului 200 a.Chr.¹⁵, astfel că datarea propusă inițial pentru această fortificație este mult prea timpurie. Fragmentele ceramice lucrate la roată se pare că sunt de factură celtică¹⁶, dar aparțin mai degrabă unui orizont celtic târziu, decât unuia mai timpuriu, cum s-a crezut inițial. Conform cercetărilor întreprinse de ultimii doi arheologi amintiți, datarea fortificației de la Dumitrița a fost încadrată ulterior larg în intervalul sec. III-II a.Chr., funcționarea acesteia

⁹ Dănilă 1971a, p. 64, fig. 4/1, 5/1; Dănilă 1989, p. 216, nr. 2.

¹⁰ Vezi mormântul 29 din necropola bastarnă de la Boroșești, cu spadă celtică îndoită ritual: Babeș 1993, p. 186, nr. 29, Taf. 5. Nu poate fi exclusă posibilitatea ca spada respectivă să fi ajuns în mediul bastarn ca pradă, în urma unei incursiuni intracarpatică.

¹¹ Marțian 1920, p. 18, nr. 244; Marțian 1921a, p. 30.

¹² Dănilă 1972, p. 78-80, fig. 12; Dănilă 1975, p. 288.

¹³ Dănilă 1989, p. 101-102, nr. 1.

¹⁴ Crișan 1995, p. 371, nr. h 4.

¹⁵ Preda 1973, p. 328.

¹⁶ Informații dr. Paul Pupeză.

încetând înainte de sec. I a.Chr.¹⁷. În lipsa publicării materialelor respective nu putem exclude posibilitatea unui debut al locuirii mai timpuriu, eventual la sfârșitul sec. III a.Chr., însă cel puțin elementele de fortificație datează mult mai probabil din prima jumătate a secolului următor.

La 5,2 km sud-sud-est de fortificația de la Dumitrița și la 3,4 km nord-vest de fortificația de la Sebiș a fost descoperită o altă fortificație dacică timpurie. Aceasta este situată în partea de nord a satului Ardan (com. Șieu, jud. Bistrița-Năsăud), în punctul *Cetățuie* (Pl. III/2). În partea vestică, promontoriul respectiv prezintă masive alunecări de teren, cauzate de Pârâul Găhanului, ce curge dinspre nord și se varsă la sud de *Cetățuie* în Valea Ardanului. În aceeași scurtă campanie arheologică din vara anului 1966¹⁸, colectivul de cercetare ce îl avea ca responsabil pe K. Horedt, secondat de Ș. Dănilă, a întreprins săpături arheologice și în fortificația de la Ardan. Platoul fortificat are o lungime de 165 m și o lățime de 90 m. Au fost săpate șapte secțiuni, dintre care una a fost trasată peste cele două valuri cu șanțurile corespunzătoare, mai bine păstrate (ce aparțin reamenajării medievale), din partea de nord a platoului, unde se află accesul în fortificație. Nu au fost descoperite materiale arheologice în valurile și șanțurile respective, ci numai prin prelungirea acestei secțiuni înspre platou, descoperindu-se fragmente ceramice dacice, amprenta unei palisade și urmele unei locuințe ce nu a fost dezvelită. Alte trei secțiuni au fost săpate în partea centrală a platoului, iar alte două în partea estică și sudică. Ceramica dacică reprezintă aprox. 85% din întregul material arheologic descoperit pe *Cetățuie*, iar restul aparține perioadei eneolitice (cultura Coțofeni) și celei medievale. Ceramica dacică, lucrată cu mâna, aparține La Tène-ului mijlociu, fiind reprezentată, din cele publicate, de fragmente de vase cu profil aproape drept, ornamentate cu brâu alveolar și butoni, dar și de un fragment de strachină cu buza invazată. A fost descoperit un singur fragment ceramic din a doua epocă a fierului lucrat la roată, de culoare cenușie, care a fost considerat însă mai târziu. În partea de sud a platoului a fost descoperită o monedă dacică *scyphată* care, conform determinării oferite de Iudita Winkler, ar fi fost utilizată în intervalul 150-80 a.Chr.¹⁹, aparținând unui tip monetar neprecizat²⁰. În partea estică a platoului a fost identificată o groapă cu diametrul de cca. 5 m, considerată o posibilă cisternă. Încercarea de a efectua o săpătură în această groapă a eșuat din cauza terenului mlăștinos²¹.

Pe teritoriul satului Ardan au mai fost semnalate alte două puncte cu descoperiri dacice. În anul 1940, cu ocazia construirii unei case noi în apropierea *Cetățuiei*, la vest de aceasta, a fost descoperită o vatră de foc marcată cu pietre și o râșniță dacică²², iar în punctul numit *Oășăle*, situat la sud-vest de sat, pe o mare terasă ce se ridică deasupra confluenței Văii Șoimușului cu Valea Ardanului, a fost descoperită întâmplător, cu ocazia aratului, o ceașcă-opaiț dacică în perfectă stare de conservare²³. Ambele puncte par să

¹⁷ Florea, Vaida, Suci 2000, p. 222.

¹⁸ În campania respectivă, din perioada 10-15 iulie 1966, au fost efectuate săpături arheologice, considerate sistematice, în trei fortificații diferite (la Dumitrița, Ardan și Satu Nou): Dănilă 1975, p. 287.

¹⁹ Dănilă 1975, p. 289-290, pl. II.

²⁰ Crișan 1995, p. 371, nr. i 2.

²¹ Dănilă 1975, p. 291.

²² Dănilă 1975, p. 291, nota 11.

²³ Dănilă 1989, p. 16, nr. 3. La *Oășăle* a fost semnalată doar ceașca-opaiț dacică, însă aici există și o locuire din epoca bronzului, precum și o alta din prima epocă a fierului, cu ceramică neagră canelată. Doar câteva fragmente cenușii, lucrate la roată, dar în rest atipice, ar putea fi atribuite eventual unei locuiri dacice. Punctul ar putea fi același cu cel numit *Fața Ardanului* (Marinescu 2010, p. 46, nr. 7), ambele fiind aflate în aceeași parte de hotar.

ascundă însă locuri dacice ulterioare funcționării fortificației din punctul *Cetățuie*, care a fost abandonată, cel mai probabil, înainte de sec. I a.Chr., la fel ca cea de la Dumitrița.

Spre sud de fortificația de la Sebiș, cu 8,6 km, în punctul Monor – *Cetate* (Pl. IV/1), se află o altă fortificație de pământ, destul de puțin cunoscută. Punctul respectiv este situat la sud-est de sat, la extremitatea sud-vestică a coamei dealului pe care trece hotarul cu comuna Vătava (jud. Mureș). Fortificația a fost semnalată pentru prima dată de I. Marțian²⁴. Elementele de fortificație sunt de formă semicirculară, cu arcul orientat către nord, închizând un platou cu dimensiunile de 90 × 60 m. La sud se află o pantă extrem de abruptă, unde alunecările de teren ar fi distrus eventualele elemente de fortificație din această parte, dacă acestea au existat. Valul este clar vizibil pe teren în jumătatea vestică, însă în cea estică a fost puternic aplatizat din cauza unor arături mai vechi. În anul 1971, cu ocazia unei cercetări de teren, Ș. Dănilă a sondat valul în partea vestică, iar în partea estică a platoului, la o adâncime de 30 cm, au fost descoperite mai multe fragmente ceramice lucrate cu mâna, de culoare neagră și roșie, atribuite cu probabilitate unei faze a La Tène-ului timpuriu²⁵. Dintre acestea au fost publicate desenele a două fragmente, unul din fundul unui vas și altul din buza unui vas cu profil aproape drept, ornamentat cu brâu alveolar, dispus imediat sub buză. Aceste fragmente ceramice aparțin mult mai probabil La Tène-ului mijlociu, decât celui timpuriu, cum a considerat autorul sondajului. De altfel, datarea respectivă a fost pusă de mai mult timp sub semnul întrebării²⁶. Lipsind alte elemente clare de contemporaneitate cu fortificațiile prezentate mai sus, se mai poate aduce în discuție doar maniera curioasă de ridicare a valului de apărare, similară fortificației de la Sebiș, aparent prin excavarea pământului atât din fața valului, cât și din spatele său (Pl. IV/2). O altă similitudine a celor două cazuri constă în forma semicirculară a elementelor de fortificație, cu mențiunea că la Monor dispunerea lor se apropie mai mult de un semicerc.

O altă posibilă fortificație, din aceeași perioadă, se află la sud-vest de cea de la Monor cu 5,1 km. Cândva înainte de anul 1975, în punctul *Cetate* (Pl. VII/1), situat la nord-vest de Săcalu de Pădure (com. Brâncovenești, jud. Mureș) și la sud-est de Batoș (jud. Mureș), dar aparținând administrativ acestuia din urmă, a fost descoperită întâmplător o tetradrahmă dacică de tip Tonciu, din aramă argintată, alături de fragmente ceramice „grosolan lucrate”²⁷. Punctul respectiv a fost locuit încă din perioada eneolitică, când purtătorii culturii Coțofeni au amenajat terasele nordice. Puternica fortificație de aici, cu val și șanț interior, care barează și înconjoară platoul, a fost ridicată în perioada medievală (sec. XI-XII)²⁸, când amenajările de mare amploare au distrus eventualele elemente de fortificație contemporane cu moneda descoperită aici. Dacă acestea au existat, ele ar fi constat doar din bararea accesului pe platou. În urma celor trei campanii arheologice desfășurate aici, conduse de Andrei Zrinyi (1967), Ioan Glodariu și Mihail Câmpeanu (1972) și Valeriu Lazăr (1973), nu au fost descoperite materiale dacice, ceea ce indică faptul că prezența dacică în acest punct a fost una restrânsă și de scurtă durată, dar încadrabilă în prima jumătate a sec. II a.Chr., așa cum indică moneda respectivă. Dacă aici nu a fost amenajată o fortificație dacică, cel puțin punctul a fost folosit pentru observație și comunicare la distanță, având o excelentă vizibilitate în jur și un contact vizual direct cu fortificația de la Monor.

²⁴ Marțian 1920, p. 27, nr. 448.

²⁵ Dănilă 1972, p. 97.

²⁶ Florea *et al.* 2000, p. 222.

²⁷ Székely 1975, p. 175, fig. 1/2.

²⁸ Lazăr 1995, p. 67-68.

Spre nord de fortificația de la Dumitrița, la 4,7 km nord-nord-est de aceasta, a fost semnalată o fortificație de pământ, deocamdată nedată. Aceasta este situată la est de Satu Nou (com. Cetate), în dreapta drumului de pământ ce duce la Cușma, respectiv în stânga pârâului Podușel²⁹ (Pl. V/1), principalul afluent de dreapta al Văii Budacului. Toponimul *Burich-ul Mare*, sub care era cunoscută lui Ș. Dănilă fortificația, nu mai este folosit acum de localnici. Frații Ferenczi o amintesc sub numele de *Cetate*³⁰, iar astăzi, după unele informații, se pare că locul se numește *La Morcoșanu*³¹. Primele cercetări în acest punct au fost efectuate de colectivul șantierului arheologic de la Orheiu Bistriței, format din Dumitru Protase, Ș. Dănilă și Gheorghe Wagner. Probabil în urma unui sondaj s-a constatat că valul de pământ conține multă arsură, ceea ce i-a făcut pe cercetători să creadă că fortificația „ar putea să dateze din prima epocă a fierului sau dintr-o fază feudală timpurie”³². Mai târziu, în aceeași campanie din luna iulie a anului 1966 au fost efectuate săpături arheologice și în fortificația de la Satu Nou. Platoul fortificat este de formă aproximativ triunghiulară, cu vârful spre nord, având dimensiunile de 40 × 50 m. Elementele de fortificație (Pl. V/2), constând din val și șanț exterior, se află în partea sudică, fiind dispuse sub forma unui segment de cerc cu capetele orientate spre nord. Pantele de nord, nord-est și nord-vest sunt extrem de abrupte. Prima secțiune a fost trasată peste elementele de fortificație, constatându-se că valul are înălțimea de 1 m, lățimea la bază de 11 m, iar șanțul este adânc de 1,20 m. Valul conține un nucleu de pământ ars, situat pe un strat de cărbune, interpretat ca fiind scheletul inițial de lemn al valului. În această secțiune nu au fost descoperite materiale arheologice, însă în cea de-a doua, trasată aproximativ în centrul platoului, în prelungirea primeia, a fost descoperit un singur fragment ceramic „atipic (probabil preistoric?)”³³.

În ceea ce privește fortificațiile din prima epocă a fierului din nord-estul Transilvaniei, precum cele de la Ciceu-Corabia, Sărățel sau Feleac, acestea sunt de dimensiuni mult mai mari decât cea de la Satu Nou, atât în privința ariei fortificate, cât și a elementelor de fortificație. Nu poate fi exclusă însă datarea ei în epoca bronzului. Perioada medievală, chiar cea timpurie, așa cum s-a invocat, poate fi eliminată chiar și doar pe baza fragmentului respectiv, lucrat cu mâna, cu atât mai mult cu cât fortificațiile din această perioadă au o concepție de fortificare mult diferită. Mai mult decât atât, o astfel de fortificație medievală (sec. XI-XII), foarte puțin cunoscută, există chiar în apropiere, pe vârful *Dealului Negru*³⁴, situat la sud de *Piatra lui Iacob*. Din aceste considerente, fortificația de la Satu Nou ar putea fi datată cu cea mai mare probabilitate în a doua epocă a fierului, însă doar o săpătură arheologică sistematică ar putea confirma sau infirma această datare, deocamdată pur speculativă.

La nord de satul Cușma (com. Livezile), pe piciorul sud-vestic al *Dealului Cușmei*, numit *Cetățeaua* (Pl. VI/1), se află o altă fortificație de pământ, de asemenea foarte puțin cunoscută în literatura de specialitate. Punctul respectiv este situat la 4,8 km nord-est de fortificația de la Satu Nou. Între cele două puncte există vizibilitate directă. Fortificația de la Cușma a fost semnalată pentru prima dată de Ș. Dănilă, în categoria

²⁹ Ș. Dănilă confundă acest pârâu cu Valea Cușmei, vezi: Dănilă 1960, p. 163; Dănilă 1975, p. 288.

³⁰ Ferenczi, Ferenczi, Baias 1974, p. 186, nota 10.

³¹ Toponim neconfirmat, provenind de la un sătean care în primăvara anului 2014 scotea pietriș din Podușel, chiar sub fortificația respectivă.

³² Dănilă 1960, p. 163-164.

³³ Dănilă 1972, p. 87-88; Dănilă 1975, p. 287-288.

³⁴ Ferenczi, Ferenczi, Baias 1974, p. 186.

cetăților necunoscute, dar care urmau să fie cercetate³⁵. Acesta s-a bazat probabil pe toponimul respectiv sau pe anumite informații verbale. Un an mai târziu, *Cetățeaua* a fost vizitată de frații Ferenczi, însă nu au propus o datare a ei³⁶. În anul 1974, G. Marinescu a cules de pe suprafața platoului fortificat câteva fragmente ceramice, atribuite epocii bronzului (cultura Wietenberg), între care un perete de vas cu caneluri și o buză bombată, cu brâu subțire crestat oblic, dispus imediat sub buză³⁷. După unele informații, frații Ferenczi ar fi găsit aici și cioburi canelate, atribuite primei epoci a fierului³⁸. Fortificația de la Cușma este una extrem de puternică prin amplasamentul ei, însă punctul ei slab este poziționarea destul de îndepărtată de Valea Cușmei, având mai mult un caracter de refugiu. Pantele deosebit de abrupte, dar și lungi, dinspre sud-est, sud-vest și nord-vest, o fac practic inexpugnabilă din aceste direcții. Ea poate fi cucerită numai dinspre nord-est, de pe creasta piciorului respectiv. Fortificația este tot una de tip promontoriu barat, elementele de fortificație (**Pl. VI/2**), formate din val și șanț exterior, destul de puțin vizibile, barând șaua de legătură dinspre nord-est. Pe platoul de formă elipsoidală, cu axul mare pe direcția nord-est – sud-vest, în parte împădurit, se poate distinge, în zona cea mai înaltă a sa, o bombare a solului. Nici pe platoul fortificat și nici pe pante nu am găsit fragmente ceramice, cu excepția unuia singur, aflat pe marginea estică a platoului, în spatele valului, fiind scurs pe panta respectivă, mai lină, înainte de a deveni prăpăstioasă. Fragmentul ceramic este de culoare brun-cenușie, fiind lucrat cu mâna, dintr-o pastă destul de fină. Acesta a făcut parte din peretele unui vas, fiind atipic din acest punct de vedere. Ar putea fi atribuit cu probabilitate epocii bronzului sau unui eventual nivel din a doua epocă a fierului. Până la efectuarea unor săpături sistematice sau măcar a unei evaluări de teren (sondaj), datarea fortificației de la Cușma rămâne în continuare problematică, atât datorită rarității unor astfel de fortificații din epoca bronzului în nord-estul Transilvaniei, cât și a prezenței pe teritoriul satului a unui mic tezaur monetar dacic, cu monede de tip Vârteju-București³⁹. Ar putea fi vorba de o locuire de refugiu în epoca bronzului, eventual și în prima epocă a fierului, urmată de o fortificare a dealului în a doua epocă a fierului.

Fortificația de la Cușma este mult prea departe de Valea Bistriței pentru a controla accesul dinspre munți, mult mai facil, pe cursul râului. Din acest punct de vedere, pot fi aduse în discuție și descoperirile mai vechi de pe dealul *Coasta* (**Pl. VII/2**), ce aparține satului Rusu Bârgăului (com. Josenii Bârgăului). Dealul respectiv este situat la nord de Valea Poienilor (un afluent de stânga al Bistriței) și la sud de râul Bistrița, prezentându-se ca o spinare cu trei vârfuri mai pronunțate, numite *Cetățică*, *Cetate* și *Contentita*. Deși *Coasta* se află la 7 km nord-vest de fortificația de la Cușma, între cele două puncte există vizibilitate directă. *Contentita* se află în partea estică a *Coastei*. Alunecările de teren au afectat în special partea nordică a dealului, unde cotul mai pronunțat al râului Bistrița erodează în mod constant poalele dealului. Ș. Dănilă, cel care semnalează acest punct, a efectuat un sondaj de verificare pe platoul puțin înclinat spre sud al *Contentitei*. La adâncimea de 20-30 cm a descoperit o serie de fragmente ceramice, observând și urme de arsură și chirpici. Inițial, materialele descoperite au fost atribuite celei de-a

³⁵ Dănilă 1972, p. 106, nota 45. Fortificația de la Cușma apare marcată pe harta de la finalul articolului respectiv cu simbolul „cetăți neidentificate”.

³⁶ Ferenczi, Ferenczi, Baias 1974, p. 186.

³⁷ Marinescu 1995, p. 56, pl. XXII/12, XXIII/1.

³⁸ Marinescu 2010, p. 58-59, nr. 39.

³⁹ Gaiu, Crișan, Găzdac 1995, p. 125, nr. 1, pl. III.

doua epoci a fierului⁴⁰. Apoi, câteva fragmente au fost atribuite primei epoci a fierului, fiind „ornamentate cu brâu alveolar și cu butoni specifici epocii hallstattiene timpurii”⁴¹. În urma reexaminării materialului aflat în muzeul din Bistrița s-a constatat că unele fragmente aparțin cu siguranță culturii Coțofeni⁴², existând deci mai multe niveluri de locuire în acest punct⁴³. Fragmentele cu brâu alveolar ar putea aparține unui eventual nivel La Tène mijlociu. De altfel, la Rusu Bârgăului, dar într-un punct neprecizat, a fost semnalată mai recent ceramică dacică⁴⁴. S-ar putea să fie vorba despre același lot de ceramică de pe *Contenita*, reinterpretat. Ș. Dănilă considera că eventualele elemente de fortificație de aici au fost antrenate de alunecările de teren. Nici pe vârful dominant al *Coastei*, numit *Cetate*, aflat la vest de *Contenita*, nu se observă pe teren urme de fortificare. Rămâne ca cercetările sistematice să clarifice problema existenței elementelor de fortificație pe *Contenita*, precum și datarea certă a locuirilor din acest punct, care pot fi puse toate în legătură cu necesitatea supravegherii văii Bistriței.

Dincolo de râul Bistrița, spre nord, linia de fortificații databile cu certitudine sau cu probabilitate în sec. II a.Chr. nu mai poate fi urmărită. În amonte, pe Bistrița, ar mai putea exista o fortificație contemporană necunoscută, menită să blocheze accesul înspre Transilvania pe cursul acestui râu. Ea trebuie căutată pe promontorii aflate în imediata apropiere a râului, în sectoare mai înguste, de defileu. De altfel, eventuala fortificație de la Rusu Bârgăului, deși situată chiar deasupra râului Bistrița, nu putea opri înaintarea unor eventuali invadatori estici, deoarece în acest sector valea Bistriței este deja mult prea largă, iar punctul respectiv putea fi ușor ocolit pe la nord. Prezența umană în prima jumătate a sec. II a.Chr. în amonte de Rusu Bârgăului este susținută de tezaurul monetar descoperit undeva între Prundu Bârgăului și Tiha Bârgăului. Eventual, respectiva fortificație necunoscută, care doar poate fi bănuită în această zonă, trebuie căutată pe teritoriul acestor două sate, în zona de confluență a Văii Străjii cu Bistrița.

Tot la Prundu Bârgăului a fost descoperit întâmplător, în primăvara anului 1966, un cap de piatră, sculptat în tuf vulcanic. Piesa respectivă, de factură sau inspirație celtică, unică în România, redă schematic o figură antropomorfă masculină, cu mustați bogate, având în partea superioară a capului o cavitate cioplită până la adâncimea de 14,5 cm. Valentin Vasiliev, cel care a publicat piesa, a datat-o larg în sec. III-II a.Chr., atribuindu-i, cu unele rezerve, o semnificație de cult și considerând-o reprezentarea stilizată a unui zeu celtic, în cavitatea respectivă turnându-se ofrande lichide, în timpul unor sacrificii sau ceremonii religioase⁴⁵. Ar putea exista o legătură între piesa respectivă și tezaurul monetar de la Prundu Bârgăului, ceea ce i-ar restrânge datarea în prima jumătate a sec. II a.Chr., în ultimul orizont celtic din Transilvania.

Revenind la partea sudică a sistemului liniar de fortificații din Piemontul Călimanului, spunem că ultima posibilă fortificație în această direcție este cea de la Batoș, distrusă de amenajările medievale. Aceasta se află însă la aproape 10 km vest de cursul Mureșului, astfel că se dovedește inefficientă în fața unei invazii masive dinspre Defileul Mureșului. Pentru a putea opri o astfel de invazie ar fi fost necesară blocarea defileului. I. Marțian menționează o cetate dacică „la intrarea în defileu, pe o culme

⁴⁰ Dănilă 1971b, p. 265.

⁴¹ Dănilă 1972, p. 102-103.

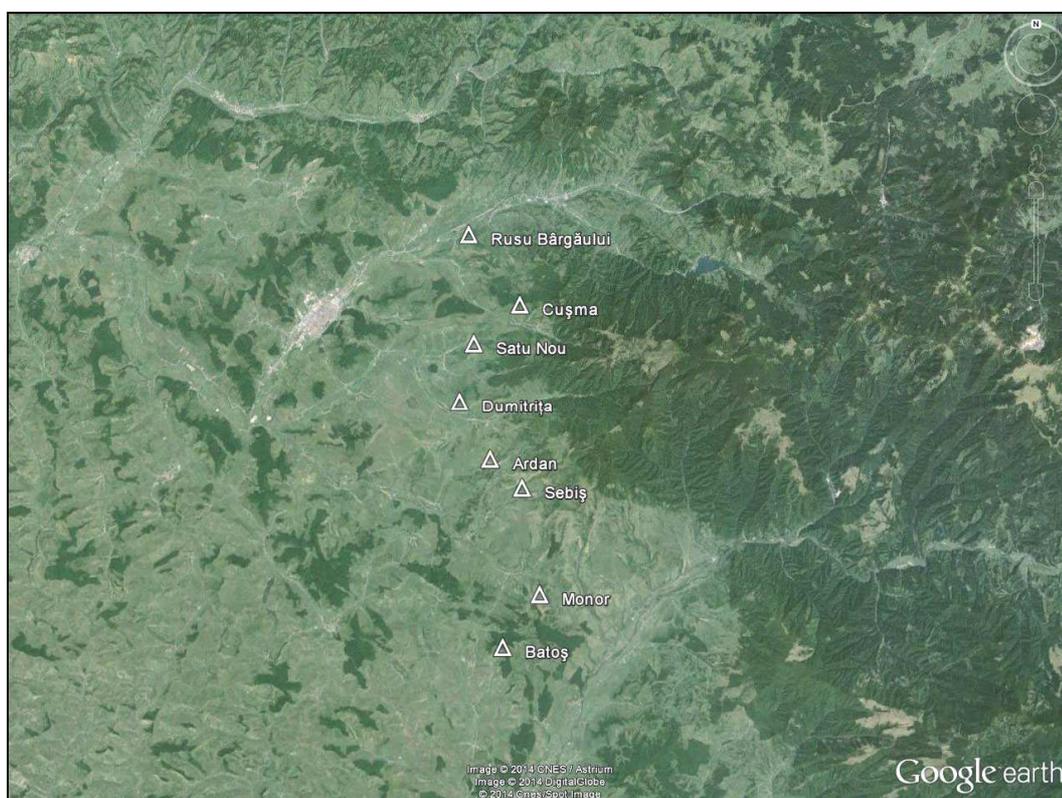
⁴² Marinescu 1994, p. 16, nr. 44.

⁴³ Marinescu 2010, p. 68, nr. 70.

⁴⁴ Florea, Vaida, Suciuc 2000, fig. 2.

⁴⁵ Vasiliev 1969, p. 451-457. Pentru „cupele-cranii” în lumea celtică: Perrin 2014, p. 96-105.

situată la est de satul Deda”⁴⁶, fără să precizeze toponimul sau măcar de care parte a râului se află punctul respectiv. Deocamdată nimeni nu cred că a identificat fortificația respectivă. Viitoarele cercetări ar trebui să ia în considerare între altele și promontoriul stâncos din stânga Mureșului, situat la nord-est de Bistra Mureșului (com. Deda, jud. Mureș) și la sud de Gălăoia (com. Răstolița, jud. Mureș), accesibil doar dinspre sud.

Fig. 4. Localizarea punctelor discutate în text (prelucrare după Google earth) (Accesat: 23.09.2016)

Linia de fortificații din a doua epocă a fierului din Piemontul Călimanului (**Fig. 4**) apare destul de sigură doar pe sectorul Monor – Sebiș – Ardan – Dumitrița. Continuarea nordică a liniei respective, prin posibilele fortificații contemporane de la Satu Nou, Cușma și eventual Rusu Bârgăului, este mai puțin sigură, în lipsa dovezilor concrete, însă destul de probabilă. La fel de neclară încă este și continuarea liniei respective spre sud, prin prezumtiva fortificație dacică sau punct de observație de la Batoș și eventual o alta la ieșirea Mureșului din defileu. Aceste fortificații, care blochează aproape toate văile mai largi dinspre Munții Călimanului, constituie împreună un sistem liniar bine articulat și extrem de coerent din punct de vedere strategic. Chiar dacă nu toate fortificațiile amintite au vizibilitate directă cu cele din proximitatea lor, ele puteau comunica vizual și acustic prin puncte intermediare de legătură. Din imaginile prezentate se poate observa și o concepție similară în alegerea locurilor pentru ridicarea fortificațiilor. Amplasarea acestui sistem de fortificații în Piemontul Călimanului, cu rostul clar de a bara accesul dinspre munți, indică fără îndoială faptul că pericolul respectiv era așteptat dinspre zona de nord a Moldovei, locuită în sec. II a.Chr. de bastarni.

⁴⁶ Marțian 1921a, p. 32.

Pătrunderea unor grupuri de războinici bastarni din nordul Moldovei în Transilvania, în prima jumătate a sec. II a.Chr., este o problemă arheologică destul de recentă și departe de a fi rezolvată. Prezența materialelor bastarne în Transilvania se rezumă la câteva fragmente ceramice de factură bastarnă, descoperite în așezările de la Morești – *Podet*⁴⁷ și Șeușa – *La Cărarea Morii*⁴⁸, ambele situate pe Mureș. Mircea Babeș pune prezența ceramicii bastarne din așezarea de la Morești pe seama unei încercări a bastarnilor de a pătrunde în Dacia intracarpatică⁴⁹. Fragmentele bastarne de la Morești (com. Ungheni, jud. Mureș) au fost datate cu probabilitate în primul sfert al sec. II a.Chr., fiind considerate eventual contemporane cu primele raiduri balcanice ale bastarnilor⁵⁰. Descoperirea ulterioară, de la Șeușa (com. Ciugud, jud. Alba), a întărit această constatare, fragmentele bastarne din așezarea de aici fiind considerate urme ale prezenței efective a purtătorilor culturii Poienești-Lukaševka pe cursul râului Mureș, în expediția lor împotriva dardanilor⁵¹, localitatea fiind situată la și mai mare distanță de arealul ocupat de bastarni⁵². S-a formulat și ipoteza conform căreia descoperirile bastarne de la Morești și Șeușa, în ambele cazuri provenind din stratul de cultură, nu pot atesta o prezență efectivă a bastarnilor, fiind mai degrabă rezultatul legăturilor comerciale, asociate cu descoperirile monetare de tip Huși-Vovriești de pe Valea Mureșului, ridicându-se totodată și un semn de întrebare privind conținutul comercializat în respectivele vase bastarne⁵³. Fragmentele respective aparțin în special unor străchini și castroane, deci unor vase prea scunde și improprii pentru folosirea lor ca recipiente pentru comerț la distanță. Importurile din mediul bastarnic sunt însă mai târzii, au probabil un caracter ocazional și se rezumă la mici piese metalice, precum fibulele, care nu necesitau recipiente ceramice pentru transportarea lor.

Fibula fragmentară de fier cu noduri, de tip Kostrzewski varianta J, descoperită cu ocazia unui mic sondaj într-o locuință semiadâncită din așezarea dacică de la Galații Bistriței⁵⁴, pare să reprezinte un astfel de import. Datarea fibulei respective în sec. I a.Chr.⁵⁵ exclude o prezență bastarnă cu caracter războinic. Tot în estul Transilvaniei, la Sighișoara – *Wietenberg*, a fost descoperită de Carl Seraphin o fibulă de bronz de tip Kostrzewski varianta H, databilă între sfârșitul sec. II a.Chr. și prima jumătate a secolului următor⁵⁶. Ambele piese au ajuns probabil în estul Transilvaniei pe aceeași filieră, în urma unor schimburi comerciale. În aceeași așezare dacică de la Galații Bistriței a apărut în cursul campaniei din anul 1999 un fragment de verigă spiralică de bronz, cu diametrul de 1,6 cm⁵⁷, care poate fi interpretată ca servind la împodobirea coafurii, dar și în alte scopuri⁵⁸. Având în vedere prezența fibulei respective, dar și raritatea acestor verigi spiralice în Transilvania, poate fi presupus tot un caracter de import al verigii amintite, posibil tot din mediul bastarn, unde eventual erau folosite pentru fixarea unor coafuri de tipul „nodului sueb” de mai târziu. Pare semnificativ

⁴⁷ Horedt 1979, p. 47, Abb. 21/1-4.

⁴⁸ Ferencz, Ciută 2008, p. 67, pl. III/3, 5.

⁴⁹ Babeș 2001, p. 527.

⁵⁰ Rustoiu 2002, p. 33.

⁵¹ Ferencz, Ciută 2008, p. 53-62.

⁵² Ferencz 2007, p. 103.

⁵³ Pupeză 2012, p. 417.

⁵⁴ Zirra 1974, p. 153, fig. 7/4.

⁵⁵ Vaida 2001, p. 74.

⁵⁶ Andrițoiu, Rustoiu 1997, p. 116-117.

⁵⁷ Vaida 2001, p. 73, pl. II/13.

⁵⁸ Rustoiu 1996, p. 109.

faptul că una din puținele verigi de acest tip (Rustoiu 4a), dar și una dintre cele mai timpurii din spațiul geto-dacic, a fost descoperită tocmai în așezarea getică fortificată de la Satu Nou – *Valea lui Voicu* (com. Oltina, jud. Constanța)⁵⁹, unde este bine cunoscută prezența bastarnilor.

Singurele descoperiri care pot să indice, cel puțin indirect, incursiuni ale bastarnilor în Transilvania rămân deocamdată tezaurele monetare. Deși s-au descoperit în Transilvania numeroase tezaure monetare databile în prima jumătate a sec. II a.Chr., cu cât ele se află mai departe de Carpații Orientali, cu atât acestea își pierd din capacitatea de indicatoare ale unor pericole externe reale venite dinspre estul bastarnic. O parte dintre tezaurele monetare din nord-estul Transilvaniei, databile în prima jumătate a sec. II a.Chr., au fost îngropate la începutul celui de-al doilea sfert al secolului, iar restul ceva mai târziu, pe la mijlocul secolului. Numărul lor nu este cel real, astfel că trebuie ținut cont de hazardul descoperirilor de acest fel și de soarta lor ulterioară. Nu este exclus ca unele dintre aceste acumulări monetare să fi fost ascunse din cauze interne, nesizabile arheologic. Doar în urma identificării și cercetării așezărilor de care aparțin se va putea preciza momentul și modul în care au sfârșit acestea.

Tezaurele monetare încadrate în prima etapă au fost îngropate cândva pe la ± 170 a.Chr. Ele conțin în special tetradrahme dacice de tip Tonciu, derivate din cele, ceva mai timpurii, de tip Crișeni-Berchieș. În primul rând am în vedere tezaurul care dă numele acestui tip monetar și anume cel de la Tonciu (com. Galații Bistriței, jud. Bistrița-Năsăud). Acesta a fost descoperit întâmplător, în vara anului 1907, cu ocazia prășirii porumbului, în punctul numit pe atunci *Dios*. Cele 170-180 de tetradrahme de argint se aflau depozitate într-un vas cu aspect grosier⁶⁰, cel mai probabil fiind vorba de un vas cu pereți aproape drepți, lucrat cu mâna. Ulterior s-a considerat că tezaurul a conținut cca. 160 de monede⁶¹, fiind sesizate în cadrul său nu mai puțin de 12 variante monetare ale tipului respectiv, unele într-un înaintat grad de stilizare⁶². Îngroparea tezaurului de la Tonciu a fost plasată în jurul anului 170 a.Chr.⁶³. În imediata apropiere, la Sângeorzu Nou (com. Lechința, jud. Bistrița-Năsăud), situat la sud de Tonciu, au fost semnalate vag alte câteva monede dacice de tip Tonciu⁶⁴, care au făcut parte probabil dintr-un tezaur, poate chiar din același tezaur de la Tonciu, fiind cunoscut cazul birtășului Emil Jaszloviczky din Sângeorzul Nou, amator de astfel de antichități⁶⁵. Se pare că locuitorii satului au fost cuprinși la un moment dat de o adevărată febră a comorilor, după cum relatează I. Marțian⁶⁶. Un alt posibil tezaur cu monede de tip Tonciu se pare că a fost îngropat pe suprafața castrului roman de la Gherla, unde au fost descoperite întâmplător două astfel de tetradrahme⁶⁷, fără să se știe dacă acestea au fost descoperite împreună sau separat, iar alta a fost descoperită la *Stăvilă*⁶⁸, în punctul în

⁵⁹ Rustoiu 1996, p. 109.

⁶⁰ Fischer 1910, p. 91.

⁶¹ Pink 1939, p. 78; Preda 1973, p. 105.

⁶² Chirilă, Chifor 1979, p. 68.

⁶³ Chirilă, Chifor 1979, p. 75.

⁶⁴ Pink 1939, p. 78; Preda 1973, p. 105; Winkler 1974, p. 172.

⁶⁵ Tanțău 1971, p. 256.

⁶⁶ Marțian 1921b, p. 13: „Când se apropie apoi primăvara cu indiciile cele mai neîndoielnice ale flăcărilor albastre, cari se ridică din comorile ascunse, mulți oameni veghiază în tovărășie nopțile senine din preajma Sângeorzului dearândul, și când se arată mult dorita flacăra, aleargă la fața locului și împlântă semne în pământ”.

⁶⁷ Chirilă, Lucăcel, Chifor 1966, p. 422, nr. 3-4.

⁶⁸ Chirilă, Chifor 1975, p. 47, nr. 32.

care sunt oprite piesele metalice spălate de Someșul Mic din partea vestică a castrului. La Tiocu de Sus (com. Cornești, jud. Cluj), într-un punct necunoscut, a fost descoperit un tezaur monetar dacic, din care se mai păstrează patru tetradrahme. Trei dintre ele aparțin tipului monetar numit „cu cap uman sub cal”, iar a patra aparține tipului Tonciu⁶⁹. La Prundu Bârgăului, înainte de anul 1920, într-un punct necunoscut, situat, se pare, înspre Tiha Bârgăului, a fost descoperit un tezaur monetar dacic, compus din tetradrahme de tip Prundu-Jiblea și cel puțin una de tipul „călărețul cu pasăre”, însă nu se cunoaște numărul real de piese descoperite⁷⁰, astfel că nu se poate data cu mai mare precizie îngroparea tezaurului, decât larg în prima jumătate a sec. II a.Chr. De altfel, în afară de tezaurul de la Tonciu, a cărui îngropare a fost datată mai strâns, restul sunt destul de problematice și în această privință. Nu am inclus aici tezaurul monetar de la Băraii (com. Căianu, jud. Cluj), din punctul *Pe Comoară*, deoarece acesta este mult prea vestic și a fost îngropat înaintea celui de la Tonciu⁷¹, probabil din motive interne.

Următoarea etapă de îngropare a unor tezaure monetare poate fi plasată pe la mijlocul sec. II a.Chr. Tezaurele respective conțin, cu precădere, monede de tip *Medieșu Aurit*. Cel mai cunoscut tezaur de acest tip, din această zonă, este cel de la Năsăud, de pe teritoriul fostului sat Lușca, descoperit întâmplător în anul 1840, care conținea 34 de monede de argint de tip *Medieșu Aurit*⁷². Tot în sec. XIX a fost descoperit la Bunești (com. Mintiu Gherlii, jud. Cluj) un tezaur monetar dacic compus din 112 monede de tip *Medieșu Aurit*⁷³. Un alt tezaur, conținând cel puțin 22 de monede de tip *Medieșu Aurit* a fost descoperit în anul 1842 la Stoiana (com. Cornești, jud. Cluj)⁷⁴. Din zona orașului Târgu Mureș provine un tezaur alcătuit din cca. 20 de monede de tip *Medieșu Aurit*, dintre care 16 cu tăieturi de verificare⁷⁵. Tot pe la mijlocul sec. II a.Chr. se datează și monedele de tip *Adâncata-Mănăstirea*⁷⁶. În împrejurimile Bistriței a fost descoperit un posibil tezaur monetar din care se cunosc două monede de tip *Adâncata-Mănăstirea*⁷⁷. Mult mai semnificativă este însă o monedă de același tip, se pare, descoperită izolat, într-un punct neprecizat de la Prundu Bârgăului⁷⁸. S-a observat faptul că monede din ultimele serii ale tipului *Adâncata-Mănăstirea* apar în câteva tezaure combinate cu emisiuni de tip *Vârteju-București*, acestea din urmă reprezentând continuarea directă a celor dintâi⁷⁹. La Cușma, într-un punct neprecizat, a fost descoperit un tezaur monetar din care se cunosc șase monede de tip *Vârteju-București*, toate fără urme de folosire⁸⁰, fiind deci îngropate la scurt timp după emisie. Au fost exprimate însă anumite rezerve privind proveniența tezaurului de pe teritoriul Cușmei. Dacă fortificația de la Cușma va fi datată în sec. II a.Chr., atunci micul tezaur poate fi pus în legătură directă cu fortificația respectivă, nefiind exclus ca monedele să fi fost descoperite chiar undeva în apropierea acesteia.

Nu am inclus, în nici una din cele două grupe mari de tezaure, alte două tezaure monetare din nord-estul Transilvaniei al căror tip nu a fost specificat mai exact, motiv

⁶⁹ Chirilă, Chifor 1975, p. 46, nr. 1-4.

⁷⁰ Pink 1939, p. 77, 84, 135, nr. 32; Preda 1973, p. 72, 156, nr. 9.

⁷¹ Chirilă, Chifor 1979, p. 75; Bereteu 2013, p. 83.

⁷² Gooss 1876, p. 234; Pink 1939, p. 83; Preda 1973, p. 291, nr. 3.

⁷³ Pink 1939, p. 83, 146, nr. 341; Preda 1973, p. 290, nr. 2.

⁷⁴ Gooss 1876, p. 220; Pink 1939, p. 83, 136, nr. 74; Preda 1973, p. 291, nr. 7.

⁷⁵ Preda 1973, p. 291, nr. 8.

⁷⁶ Preda 1973, p. 213.

⁷⁷ Preda 1973, p. 207, nr. 3; Crișan 1995, p. 369.

⁷⁸ Preda 1973, p. 208, nr. 26; Crișan 1995, p. 370.

⁷⁹ Preda 1973, p. 213.

⁸⁰ Gaiu, Crișan, Găzdac 1995, p. 125, nr. 1, pl. III.

pentru care le prezint separat. Este vorba, în primul rând, de tezaurul de la Valea Mare (com. Șanț, jud. Bistrița-Năsăud), descoperit undeva pe Valea Măriilor, înainte de anul 1909, când I. Marțian semnaleză vag de aici monede barbare de aur și argint, precum și arme din fier⁸¹. În varianta adăugită a repertoriului său arheologic pentru Ardeal, I. Marțian nu mai amintește de armele respective, iar monedele nu mai sunt barbare, ci doar antice⁸². Pare astfel evident că însuși I. Marțian, cel care semnaleză pentru prima dată această descoperire, manifesta anumite rețineri în legătură cu natura monedelor respective, pe care, cel mai probabil, nici nu le-a văzut personal. Totuși, cei care au menționat ulterior aceste monede, le-au considerat dacice, cel puțin pe cele de argint⁸³. Ar putea fi vorba de două descoperiri diferite, asociate într-una singură de informatorul lui Marțian. În orice caz, monedele de aur nu pot fi datate în intervalul cronologic care ne interesează, putând fi chiar mult mai târzii, din perioada postareliană. Dacă monedele de argint semnalate sunt într-adevăr dacice, ele reprezintă cea mai nord-estică descoperire dacică din Transilvania. Descoperirile de aici trebuie puse pe seama trecătorii din Pasul Rotunda sau o alta dinspre Depresiunea Dornelor, prin Valea Cucureasa, fiind departe de orice alt tezaur monetar, cu excepția celui din sec. IV p.Chr. de la Anieș (com. Maieru, jud. Bistrița-Năsăud), aflat însă la aproape 20 km în avalul Someșului Mare. Cel de-al doilea tezaur, pierdut sau înstrăinat, ce conținea „mai multe monede scobite și cu călăreți”, a fost descoperit în zona fortificației din prima epocă a fierului de la Feleac – *Cetate* (com. Nușeni, jud. Bistrița-Năsăud), în râpa pârâului din apropiere⁸⁴.

Tezaurile monetare din nord-estul Transilvaniei, ulterioare mijlocului sec. II a.Chr., conțin în mod special tetradrahme thasiene⁸⁵. Aceste tezaure au fost îngropate cândva în a doua jumătate a sec. II a.Chr. sau chiar mai târziu, neavând, cel mai probabil, nicio legătură cu bastarnii.

În concluzie, ambele categorii de tezaure prezentate pot fi încadrate în intervalul cronologic cuprins între ±170-150 a.Chr. Chiar dacă aceste tezaure nu reflectă o

⁸¹ Marțian 1909, p. 348, nr. 707.

⁸² Marțian 1920, p. 33, nr. 555.

⁸³ Pink 1939, p. 35; Winkler 1955, p. 92-93, nr. 158; Preda 1973, p. 436, nr. 55; Crișan 1995, p. 372, nr. 12.

⁸⁴ Dănilă 1972, p. 96, nota 31. Pentru cel de-al doilea tezaur dacic descoperit în apropierea fortificației respective, care conținea de asemenea imitații de tip Filip II, dar în asociere cu tetradrahme thasiene, vezi: Marțian 1920, p. 18, nr. 258; Roska 1942, p. 258, nr. 65; Mîtreă 1945, p. 67, nr. 24; Glodariu 1974, p. 263, nr. 86.

⁸⁵ În zona Piemontului Călimanului au fost descoperite întâmplător două tezaure monetare ce conțineau tetradrahme de Thassos, unul semnalat vag la Șieu (Marțian 1920, p. 37, nr. 658; Glodariu 1974, p. 265, nr. 139.) și altul la Monor, în primăvara anului 1940, cu ocazia construirii liniei ferate Deda – Sărățel, fiind compus din cca. 30 de monede, pe care muncitorii le-au împărțit între ei. Ulterior au fost donate muzeului din Cluj două tetradrahme thasiene din acest tezaur, ambele prezentând tăieturi adânci pentru verificarea metalului, lucru neobișnuit pentru astfel de monede (Winkler 1958, p. 401-402, nr. II; Chirilă *et al.* 1967, p. 607, nr. 5; Glodariu 1974, p. 264, nr. 104.), fapt ce poate indica o pătrundere mai timpurie a lor în mediul dacic, când încă aceste monede nu erau prea bine cunoscute de localnici. Ceva mai spre vest, la Sângeorzu Nou, în punctul *La Spini*, a fost descoperit întâmplător în anul 1902, după ploii torențiale, un tezaur monetar dacic, compus din 96 de tetradrahme de Thassos și imitații ale lor, alături de o tetradrahmă de Maroneea, depozitat într-un vas cu pereți aproape drepți, cu butoni, lucrat cu mâna (Fischer 1910, p. 90-91, nr. 2; Winkler 1955, p. 104-105, nr. 52; Crișan 1969, p. 274, nr. 270; Glodariu 1974, p. 257, nr. 60.). În general, se consideră că monedele thasiene au circulat în Dacia în a doua jumătate a sec. II a.Chr. și în primele două decenii ale secolului următor (Glodariu 1971, p. 72.), fiind greu de susținut că tezaurele amintite aici au fost constituite și îngropate la mijlocul sec. II a.Chr., cu toate că există unele indicii pentru o datare mai timpurie în cazul tezaurelor de la Monor și Sângeorzu Nou.

realitate suficient de clară a evenimentelor care au impus îngroparea lor, nu reprezintă numărul lor real și nu pot fi datate cu mai mare precizie fiecare în parte, ele nu pot fi totuși ignorate în problema bastarnă. Îngroparea tezaurilor respective indică o stare reală de nesiguranță cauzată, cel mai probabil, de un factor extern, venit de dincolo de Carpații Orientali, dinspre comunitățile războinice ale bastarnilor din nordul Moldovei.

Pe de altă parte, îngroparea tezaurilor amintite în cel puțin două etape diferite, relativ apropiate în timp, ar putea susține ipoteza mai multor raiduri ale bastarnilor în Transilvania în această perioadă. Acest scenariu pare compatibil cu pasajul din Pompeius Trogus, transmis prin Iustinus: „Și dacii sunt o mlădiță a geților. În vremea regelui Oroles, se luptară fără succes împotriva bastarnilor și de aceea, ca pedeapsă pentru slăbiciunea arătată, au fost siliți, din porunca regelui, ca atunci când voiau să doarmă, să pună capul în locul picioarelor și să facă soțiilor lor serviciile pe care mai înainte acestea obișnuiau să le facă lor. Această pedeapsă a fost înlăturată numai după ce prin vitejia lor au șters rușinea pe care și-au atras-o în războiul de mai înainte”⁸⁶. Din acest pasaj reiese că bastarnii nu au dus un război de cucerire împotriva dacilor, precum în Moldova, ci a fost vorba mai degrabă de raiduri de jefuire. Localizarea stăpânirii regelui Oroles în Transilvania pare, până la urmă, cea mai plauzibilă variantă. Controversele istoriografice legate de acest personaj depășesc însă problema localizării regatului său sau a perioadei de domnie⁸⁷, fiind chiar exclus din istorie prin identificarea cu Rholes⁸⁸.

Fortificațiile din a doua epocă a fierului din Piemontul Călimanului, în ansamblul lor, au fost ridicate, cel mai probabil, cândva imediat după primul presupus raid al bastarnilor, deci după îngroparea primelor tezauri monetare. Singura care poate fi eventual ceva mai timpurie este cea de la Dumitrița. Foarte posibil ca de aici să fi început procesul de fortificare, concretizat într-un adevărat sistem defensiv, probabil cel mai timpuriu din mediul dacic intracarpatic, menit să bareze aproape toate văile mai importante ce străzesc Piemontul Călimanului. Într-o perioadă scurtă de pace nu putea fi conceput și pus în practică acest sistem de apărare decât de un conducător politic și militar cu o mare autoritate. Ar putea fi vorba într-adevăr de regele Oroles, caracterizat de pasajul respectiv ca unul autoritar, dacă acesta a domnit în Transilvania în prima jumătate a sec. II a.Chr., dar nu putem exclude un alt rege anonim. În orice caz, cel prin a cărui autoritate au fost ridicate aceste fortificații pare să fi fost un *basileus* local, cel mai probabil același care a emis monedele de tip Tonciu cu litera B pe revers sau eventual urmașul acestuia. Reședința sa trebuie căutată mult mai la vest, în zona Clujului, unde a fost localizat ipotetic atelierul monetar emitent⁸⁹. Acesta stăpânea probabil doar nordul Transilvaniei, dincolo de cursul Mureșului superior și al Arieșului.

Principalele două trasee care puteau fi urmate de bastarni înspre Transilvania sunt destul de evidente. Între grupele Maramureșano-Bucovineană și Transilvano-Moldoveană ale Carpaților Orientali a fost evidențiată așa-numita „arie de discontinuitate Bârgău-Dorna-Câmpulung”, cu un caracter de transversalitate, fiind o zonă mai joasă cu

⁸⁶ Pompeius Trogus (prin Iustinus, XXXII, 3, 16). Traducere după Iliescu, Popescu, Ștefan 1964, p. 359.

⁸⁷ Daicoviciu 1955, p. 49 susține că Oroles a stăpânit ținutul de jos al Moldovei și părțile de est ale Transilvaniei la începutul sec. II a.Chr., opinie împărtășită și de fiul său: Daicoviciu 1972, p. 26; Iliescu 1972, p. 381 îl plasează larg în sec. I a.Chr., ca predecesor sau contemporan al lui Burebista; Lica 1997, p. 22, 28 consideră că Oroles a domnit în prima jumătate a sec. I a.Chr. la est de Carpați și probabil în sud-estul Transilvaniei, dominând și o parte a Dobrogei.

⁸⁸ Dana 2007, p. 233-239.

⁸⁹ Chirilă, Chifor 1979, p. 72.

500-1000 m față de spațiile din vecinătate. Aceasta a favorizat întotdeauna circulația între Transilvania și Moldova, traseul fiind cunoscut și sub numele de „Drumul Moldovei de Sus”. Dinspre Moldova, drumul urma Culoarul Moldovei, pe la Gura Humorului și Câmpulung Moldovenesc, trecând apoi prin Valea Putna, peste Pasul Mestecăniș, spre Depresiunea Dornelor, iar de aici, prin Pasul Tihuța și Valea Străjii (Tiha), ieșea pe Valea Bistriței în Transilvania⁹⁰. Un alt traseu al bastarnilor peste Carpații Orientali ar fi fost posibil dinspre Depresiunea Neamț, urcând pe valea cu același nume spre Culmea Stânișoarei, pe care o străbate prin Pasul Petru Vodă, iar apoi, prin Valea Bistricioara și Valea Vinului, trece prin Pasul Borsec și, coborând la Toplița, urmează cca. 35 km Defileul Mureșului, după care iese la Deda în Depresiunea Transilvaniei⁹¹.

Pe cursul Someșului Mare ar putea exista alte fortificații contemporane cu cele din Piemontul Călimanului, menite să blocheze accesul pe această vale. Pe seama pericolului bastarn ar putea fi pusă o posibilă primă fortificare a dealului *Bileag* de la Beclean, unde s-au constatat, pe alocuri, urme ale unui prim nivel dacic din care s-au mai păstrat câteva gropi, o vatră și fragmente ceramice antrenate în nivelurile ulterioare⁹². Prezența acestor materiale pe *Bileag*, o înălțime greu accesibilă din trei direcții, ce domină valea Someșului Mare în zona orașului Beclean, nu poate fi explicată decât prin existența unor elemente de fortificație strict contemporane, distruse de amenajările ulterioare, sau printr-o locuire de înălțime, fără elemente antropice de fortificare, dar cu evidente intenții defensive sau cel puțin de supraveghere a văii. Rămâne de văzut dacă cercetările viitoare vor aduce noi elemente cronologice mai clare în legătură cu începutul acestui prim nivel dacic de pe *Bileag*.

Chiar dacă tezaurele monetare amintite mai sus aduc în plus unele nuanțări cronologice, ele nu constituie decât probe indirecte și insuficient de clare în legătură cu problema bastarnă în Transilvania. În schimb, cercetarea sistematică a fortificațiilor din Piemontul Călimanului, atât a celor datate cu siguranță, cât și a celor datate doar cu probabilitate în prima jumătate a sec. II a.Chr., în cadrul unui mare proiect arheologic, va contribui cu siguranță la atingerea unui nivel de cunoaștere mult superior în această privință. Viitoarele cercetări perieghetice ar putea completa acest sistem de fortificații spre extremități cu alte puncte fortificate necunoscute, neputând fi excluse și altele chiar în Piemontul Călimanului.

În privința mult discutatei cauze a dispariției celților, cel puțin în cazul celor din zona Bistriței, nu pot fi excluse prin urmare raidurile bastarnilor, care ar fi putut disloca definitiv comunitățile celtice compacte din această regiune, grăbind asimilarea celor rămași în zonă în diferite comunități autohtone. Locuirea dacică târzie din Dealurile Bistriței a fost una deosebit de intensă, această microregiune fiind deocamdată unitatea geografică cu cele mai dense descoperiri dacice din nordul Transilvaniei.

Funcționarea sistemului de fortificații din Piemontul Călimanului nu a fost una de lungă durată. Rolul său a fost bine delimitat în timp și spațiu, fiind creat special împotriva incursiunilor bastarne. Unele dintre aceste fortificații prezintă probabil urme masive de distrugere, însă abandonarea lor trebuie pusă pe seama dispariției pericolului bastarn, dar și pe inutilitatea lor în perioada La Tène târzie, niciuna nefiind în apropierea imediată a unor drumuri comerciale, zăcăminte importante sau mari centre de putere. Cercetarea sistematică a acestor puncte fortificate se impune de la sine prin

⁹⁰ Pop 2006, p. 47-51.

⁹¹ Pop 2006, p. 59.

⁹² Florea, Suciu, Vaida 2007, p. 20.

problematica deosebită pe care o reprezintă în cunoașterea unor evenimente militare petrecute în prima jumătate a sec. II a.Chr. în spațiul nord-est transilvănean.

Bibliografie

- Andrițoiu, Rustoiu 1997 – I. Andrițoiu, A. Rustoiu, *Sighișoara – Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică*, BiblThrac, XXIII, București, 1997.
- Babeș 1993 – M. Babeș, *Die Poienești – Lukaševka-Kultur*, Bonn, 1993.
- Babeș 2001 – M. Babeș, *Spațiul carpato-dunărean în sec. III – II a.Chr.*, în vol. ed. M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe, *Istoria românilor vol. I. Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 2001, p. 501-531.
- Bereteu 2013 – D. I. Bereteu, *Așezarea din a doua epocă a fierului de la Cluj-Napoca – Sinitău*, în *Sargetia* (S.N.), IV, 2013, p. 73-100.
- Chirilă 1968 – E. Chirilă, *Tezaurul de monede dyrrhachiene de la Voivodeni*, în *Apulum*, VII, 1, 1968, p. 123-144.
- Chirilă, Chifor 1975 – E. Chirilă, I. Chifor, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XI)*, în *StComSibiu*, 19, 1975, p. 45-51.
- Chirilă, Chifor 1979 – E. Chirilă, I. Chifor, *Tezaurul de monede dace de la Vișea (Contribuții la studiul emisiunilor monetare ale dacilor napocenses)*, în *ActaMP*, III, 1979, p. 59-80.
- Chirilă, Lucăcel, Chifor 1966 – E. Chirilă, V. Lucăcel, I. Chifor, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (III)*, în *ActaMN*, III, 1966, p. 421-422.
- Chirilă et al. 1967 – E. Chirilă, Ș. Dănilă, V. Feneșanu, I. Pop, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (II)*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 607-609.
- Crișan 1969 – I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, București, 1969.
- Crișan 1995 – V. Crișan, *Așezările dacice din estul Transilvaniei în contextul schimburilor comerciale și a circulației monetare (secolele III a.CH. – I p.CH.)*, în *ActaMN*, 32, I, 1995, p. 359-382.
- Daicoviciu 1955 – C. Daicoviciu, *Noi contribuții la problema statului dac*, în *SCIV*, VI, 1-2, 1955, p. 47-59.
- Daicoviciu 1972 – H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972.
- Dana 2007 – D. Dana, *Orolès ou Rholès? (Justinus XXXII 3, 16)*, în *Dacia* (N.S.), LI, 2007, p. 233-239.
- Dănilă 1955 – Ș. Dănilă, *Inventarul unor morminte de incinerare din secolul al III – II-lea înaintea erei noastre*, în *Din activitatea muzeelor noastre*, I, 1955, p. 89-99.
- Dănilă 1960 – Ș. Dănilă, *Descoperiri arheologice în raionul Bistrița*, în *ProblMuz*, 1960, p. 151-168.
- Dănilă 1971a – Ș. Dănilă, *Noi descoperiri arheologice privind problema celților din zona Bistriței*, în *FI*, I, 1971, p. 59-70.

- Dănilă 1971b – Ș. Dănilă, *Îmbogățirea colecțiilor muzeale prin achiziții, cercetări sistematice și descoperiri întâmplătoare (metode și rezultate)*, în *FI*, I, 1971, p. 259-278.
- Dănilă 1972 – Ș. Dănilă, *Contribuții la cunoașterea unor cetăți din nord-estul Transilvaniei*, în *FI*, II, 1972, p. 67-106.
- Dănilă 1975 – Ș. Dănilă, *Considerații generale asupra cetății de pământ de la Ardan*, în *ArhSom*, III, 1975, p. 287-301.
- Dănilă 1989 – Ș. Dănilă, *Repertoriul arheologic al județului Bistrița-Năsăud*, Cluj-Napoca, 1989, mss.
- Ferencz 2007 – I. V. Ferencz, *Celții pe Mureșul mijlociu. La Tène-ul timpuriu și mijlociu în bazinul mijlociu al Mureșului (sec. IV – II î. Chr.)*, *BB*, XVI, Sibiu, 2007.
- Ferencz, Ciută 2008 – I. V. Ferencz, M. M. Ciută, *Considerations upon some materials discovered at Șeușa (Ciugud Commune, District of Alba-Iulia)*, în vol. ed. H. Pop, *Dacian studies*, Cluj-Napoca, 2008, p. 53-67.
- Ferenczi, Ferenczi, Baias 1974 – G. Ferenczi, Ș. Ferenczi, A. Baias, *Investigații noi pe limesul de nord și de nord-est al Daciei Porolissensis*, în *FI*, III, 1974, p. 181-189.
- Fischer 1910 – G. Fischer, *Münzfunde in der Umgebung von Sächsisch-Sankt-Georgen im letzten Jahrzehnt*, în *KVSL*, XXXIII, 6-7, 1910, p. 90-91.
- Florea, Vaida, Suciu 2000 – G. Florea, L. Vaida, L. Suciu, *Fortificațiile dacice din nord-estul Transilvaniei (un stadiu al cercetărilor)*, în *Istros*, X, 2000, p. 221-226.
- Florea, Suciu, Vaida 2007 – G. Florea, L. Suciu, D. L. Vaida, *Fortificația dacică de la Beclean (jud. Bistrița-Năsăud). Stratigrafie, complexe și cronologie*, în *ArhSom*, III, VI, 2007, p. 19-37.
- Gaiu, Crișan, Găzdac 1995 – C. Gaiu, V. Crișan, C. Găzdac, *Noi descoperiri monetare în județul Bistrița-Năsăud*, în *RB*, IX, 1995, p. 125-127.
- Glodariu 1971 – I. Glodariu, *Considerații asupra circulației monedei străine în Dacia (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, în *ActaMN*, VIII, 1971, p. 71-90.
- Glodariu 1974 – I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974.
- Gooss 1876 – C. Gooss, *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens*, în *AVSL (N.F.)*, XIII, II, 1876, p. 203-338.
- Horedt 1979 – K. Horedt, *Morești. Grabungen in einer vor-und frühgeschichtliche Siedlung in Siebenbürgen*, București, 1979.
- Iliescu 1972 – V. Iliescu, *Când a trăit regele Oroles?*, în *AM*, VII, 1972, p. 377-381.
- Iliescu, Popescu, Ștefan 1964 – V. Iliescu, V. C. Popescu, G. Ștefan, *Izvoare privind istoria României I. De la Hesiod la Itinerarul lui Antoninus*, București, 1964.
- Janitsek 1969 – E. Janitsek, *Toponimia văii superioare a râului Șieu (Satele Șieuț, Ruștior, Sebiș, Lunca – jud. Bistrița-Năsăud)*, în *SMO*, 1969, p. 111-151.

- Lazăr 1995 – V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al județului Mureș*, Târgu Mureș, 1995.
- Lica 1997 – V. Lica, *Începutul relațiilor Romei cu dacii – Pompeius și Oroles*, în *EphNap*, VII, 1997, p. 11-29.
- Marinescu 1994 – G. Marinescu, *Cercetări și descoperiri arheologice aparținând bronzului timpuriu (cultura Coțofeni) în nord-estul Transilvaniei*, în *RB*, VIII, 1994, p. 9-20.
- Marinescu 1995 – G. Marinescu, *Cercetări și descoperiri arheologice de epoca bronzului în nord-estul Transilvaniei (II)*, în *RB*, IX, 1995, p. 49-124.
- Marinescu 2010 – G. G. Marinescu, *Vestigii hallstattiene timpurii și mijlocii din nord-estul Transilvaniei*, în *RB*, XXIV, 2010, p. 41-128.
- Marțian 1909 – J. Marțian, *Archäologisch-prähistorisches Repertorium für Siebenbürgen*, în *MAGW*, XXXIX, p. 321-358.
- Marțian 1920 – I. Marțian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistrița, 1920.
- Marțian 1921a – I. Marțian, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, Cluj, 1921.
- Marțian 1921b – I. Marțian, *Comori ardeleni*, în *BSNR*, XVI, 37, 1921, p. 13-21.
- Mitrea 1945 – B. Mitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, în *EDR*, X, 1945, p. 3-154.
- Perrin 2014 – F. Perrin, *Des coupes-crânes ches les anciens Celtes?*, în *Studia UBB – Historia*, 59, 1, 2014, p. 96-105.
- Pink 1939 – K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn*, *DissPann*, II, 15, Budapest, 1939.
- Pop 2006 – G. P. Pop, *Carpații și Subcarpații României*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2006.
- Preda 1973 – C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973.
- Pupeză 2012 – L. P. Pupeză, *Veacul întunecat al Daciei. Arheologie și istorie în spațiul carpato-danubian de la sfârșitul secolului III a.Chr. până la începutul secolului I a.Chr.*, *BibIMN*, XXXVII, Cluj-Napoca, 2012.
- Roska 1942 – M. Roska, *Erdély régészeti repertórium. I. Óskor*, Kolossvár, 1942.
- Rustoiu 1996 – A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î. Chr. – sec. I d. Chr.). Tehnici, ateliere și produse de bronz*, București, 1996.
- Rustoiu 2002 – A. Rustoiu, *Războinici și artizani de prestigiu în Dacia preromană*, Cluj-Napoca, 2002.
- Székely 1975 – Z. Székely, *Monede dacice în colecția Muzeului din Sf. Gheorghe*, în *SCN*, VI, 1975, p. 175-176.
- Tanțău 1971 – R. Tanțău, *Restudierea tezaurului de monede romane republicane de la Stupini (jud. Bistrița-Năsăud)*, în *SCN*, V, 1971, p. 255-264.
- Vaida 2001 – L. Vaida, *Cercetări recente în așezarea La Tène de la Galații Bistriței (jud. Bistrița-Năsăud)*, în vol. coord.

- E. Iaroslavschi, V. Crișan, G. Florea, G. Gheorghiu, L. Suci, *Studii de istorie antică. Omagiu profesorului Ioan Glodariu*, Cluj-Napoca, 2001, p. 71-80.
- Vasiliev 1969 – V. Vasiliev, *O piesă sculpturală de factură celtică*, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 451-457.
- Winkler 1955 – I. Winkler, *Contribuții numismatice la istoria Daciei*, în *SCȘ ȘS*, III, VI, 1-2, 1955, p. 13-180.
- Winkler 1958 – I. Winkler, *Descoperiri de monede antice în Transilvania*, în *SCN*, II, 1958, p. 401-412.
- Winkler 1974 – I. Winkler, *Aspecte ale problematicii monedelor emise între ± 250 - ± 150 î.e.n. în arcul intracarpatic*, în *FI*, III, 1974, p. 165-179.
- Zirra 1974 – V. Zirra, *Descoperiri celtice de la sfârșitul Latênului mijlociu în Depresiunea Bistriței*, în *FI*, III, 1974, p. 138-164.

1

2

Pl. I. 1. Sebiș – Dealul Feții (vedere dinspre Dealul Horodiștii); 2. Groapa din valul de apărare (Foto: D. I. Bereteu)

1

2

Pl. II. 1. Groapa în formă de pâlnie de pe platou; 2. Aspect de pe platoul fortificat (Foto: D. I. Bereteu)

1

2

Pl. III. 1. Dumitrița – *Cetate*; 2. Ardan – *Cetățuie* (Foto: D. I. Bereteu)

1

2

Pl. IV. 1. Monor – *Cetate*; 2. Aspect interior al valului fortificației de la Monor – *Cetate*
(Foto: D. I. Bereteu)

1

2

Pl. V. 1. Satu Nou – *Burich-ul Mare*; 2. Elemente de fortificație la Satu Nou – *Burich-ul Mare*
(Foto: D. I. Bereteu)

1

2

Pl. VI. 1. Cușma – *Cetățeaua*; 2. Elemente de fortificație la Cușma – *Cetățeaua* (Foto: D. I. Bereteu)

Pl. VII. 1. Batoș – *Cetate*; 2. Rusu Bârgăului – *Coasta* (Foto: D. I. Bereteu)

The Late Iron Age Fortification from Sebiş (Bistriţa-Năsăud County)

Abstract

During a field survey North of the village Sebiş (Şieuş commune, Bistriţa-Năsăud County) an unknown Dacian fortification was identified on the westernmost part of *Dealul Feşii* (*Feşii Hill*) (**Fig. 1-3, Pl. I-II**). The structure appeared to have been an inland promontory fortification inhabited in the 2nd century BC. Also in the Căliman Piedmont other two contemporary Dacian fortifications are known at Dumitriţa (**Pl. III/1**) and Ardan (**Pl. III/2**), as well as a third one at Monor (**Pl. IV/1-2**), whose chronology is less certain. Together they form a defense line established most probably against the Bastarnian incursions across the Eastern Carpathians, starting from northern Moldavia. The extension of this fortification line northwards to reach the Bistriţa River with other three points possibly contemporary is at present highly problematic (**Pl. V-VII**). The foray of groups of Bastarnian warriors from the North of Moldavia into Transylvania in the first half of the 2nd century BC is a recent archaeological concern. Far from being solved, the Bastarnian presence is proven only by few pottery fragments that were found in the settlements from Moreşti and Şeuşa, both on the Mureş river. It is worth mentioning that the coin hoards from the first half of the 2nd century BC known in north-eastern Transylvania appear to have been buried in at least two chronological phases, most probably also due to Bastarnian raids. This scenario can concur with the text of Pompeius Trogus, transmitted by Iustinus (XXXII, 3, 16), informing on the conflicts between the Dacian king Oroles and the Bastarnians.

List of Illustrations

Fig. 1. Sebiş – *Dealul Feşii*, aerial view (after Google earth) (Accessed: 23.09.2016)

Fig. 2. The fortification on *Dealul Feşii* (Photo: D. I. Bereteu)

Fig. 3. Pottery fragment from Sebiş – *Dealul Feşii* (Drawing and photo: D. I. Bereteu)

Fig. 4. Location of the points discussed in text (processed after Google earth) (Accessed: 23.09.2016)

Pl. I. 1. Sebiş – *Dealul Feşii* (view from *Dealul Horodiştii*); 2. The pit in the defensive rampart (Photo: D. I. Bereteu)

Pl. II. 1. The funnel-shaped pit on the plateau; 2. Aspect of the fortified plateau (Photo: D. I. Bereteu)

Pl. III. 1. Dumitriţa – *Cetate*; 2. Ardan – *Cetăţuie* (Photo: D. I. Bereteu)

Pl. IV. 1. Monor – *Cetate*; 2. Interior aspect of the defensive rampart at Monor – *Cetate* (Photo: D. I. Bereteu)

Pl. V. 1. Satu Nou – *Burich-ul Mare*; 2. Fortification elements at Satu Nou – *Burich-ul Mare* (Photo: D. I. Bereteu)

Pl. VI. 1. Cuşma – *Cetăţeaua*; 2. Fortification elements at Cuşma – *Cetăţeaua* (Photo: D. I. Bereteu)

Pl. VII. 1. Batoş – *Cetate*; 2. Rusu Bârgăului – *Coasta* (Photo: D. I. Bereteu)